

BİBLİYOGRAFYA :

A. Turan Alkan, *Altıncı Şehir*, İstanbul 1992, s. 101-106; İsmail Hakkı Altuntaş, *Nakşibendî Şeyhi İsmail Hakkı Toprak'ın Hayat ve Menakıbı* (lisans tezi, 1992), AÜ İlahiyat Fakültesi; a.m.f., *Gavsü'l-âzam İhracızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivası*, İstanbul 2009; a.m.f., *Gavsü'l-âzam İhracızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak: Nakşî-Hâkî Tarikatı ve İlm-i Ledün Sırları*, [basık yeri ve tarihi yok]; Ethem Cebecioğlu, "İsmâil Hakkı Toprak", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, X, 159-163; Selçuk Eraydın, "İsmail Hakkı Toprak (K.S.)", *Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara 1997, s. 145-149; Lütfi Alıcı, *İhracızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (K.S.): Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Ankara 2001, tür.yer.; Mehmet Kâzım Toprak, *Kitâb-ı Gül: İhracızâde İsmail Hakkı Toprak*, Sivas 2008; Yavuz Altun, *İhracızâde İsmâil Hakkı Toprak'ın Hayatı, Düşüncesi ve Eserleri* (lisans tezi, 2010), İÜ İlahiyat Fakültesi; Ali Şahin Canozan, "İhracızâde'nin Vakfa Hizmetleri", *Revak*, sy. 2, Sivas 1991, s. 82-84.

REŞAT ÖNGÖREN

TOPUZ

(bk. GÜRZ).

TORNERG, Carl Johan

(1807-1877)

İsveçli şarkiyatçı.

23 Ekim 1807 tarihinde İsveç'in Linköping şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladıktan sonra 1826'da kaydolduğu Uppsala Üniversitesi'nden 1833'te felsefe doktoru unvanıyla mezun oldu. Aynı üniversitede Doğu dilleri uzmanı Sjöbring'den Arapça öğrendi. 1835'te Arap dili doçentliğine yükseldi. Ertesi yıl Paris'e giderek Silvestre de Sacy, Etienne-Marc Quatremère ve Pierre-Amédée Jaubert gibi şarkiyatçıların Arapça, Farsça ve Türkçe derslerine katıldı. Société Asiatique de Paris'nin üyeliğine seçildi. 1838'de Kopenhag, Leiden, Londra, Oxford, Göttinge, Leipzig ve Berlin'de İslâmî yazmalar üzerine yaptığı araştırmaları bilgisini daha da geliştirdi. Ardından İsveç'e dönerek Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. 1840'ta Stockholm Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi, Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti ve Uppsala Kraliyet İlimler Akademisi, 1846'da Norveç Kraliyet İlimler Akademisi ve Alman Şarkiyat Cemiyeti'nin üyesi oldu. Bu sırada İsveç üniversitelerinde Doğu dilleriyle ilgili profesörlük kadrosu bulunmadığından bilimsel araştırma ve yayımlarını bir süre babasından

Çocukluğunda Kâdirî şeyhlerinden Mûr Ali Baba'nın sohbetlerine katılan İsmail Hakkı, rüşdiyede okuduğu sırada Mekke'li Rifâî şeyhi Seyyid Abdullah el-Hâşimî'ye intisap ederek beş ya da yedi yıl hizmetinde bulundu. Ardından şeyhinin izniyle Tokat'a gidip Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Mustafa Hâkî'ye mürid oldu. Onun 1920'de vefatı üzerine yerine geçen Sivaslı Mustafa Takî'nin yanında sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. İrşad faaliyetine başladığı ilk yıllarda ihvanı derleyip toparlamakta çok sıkıntı çektiği ve tek başına garip kaldığı için kendisini "garîbullah" diye niteleyen İsmail Hakkı Efendi daha sonra bunu "karîbullah" (Allah'a yakın) olarak değiştirdi. İrşad faaliyetleri dolayısıyla çeşitli tarihlerde altı defa tutuklandı. 1938'de İskenderun üzerinden hacca gitmeye niyetlendi, sınırı geçemeyince hacca ayırdığı parayı Zara Cencin (Canova) köyüne su getirmek için kullandı. Bu sırada bir şikâyet üzerine bazı ihvanıyla birlikte otuz sekiz gün hapis yatıktan sonra serbest bırakıldı. Polis baskınlarından korunabilmek için irşad faaliyetlerini 1941'de kiraladığı Çitilin Hanı'nda komisyonculuk yaparak sürdürdü. 1950 yılından vefatına kadar faaliyetlerini Çorapçı Hanı'nın üst katında han sahibinin kendisine ayırdığı bir odada devam ettirdi, ayrıca Örtülüpınar mahallesinde iki katlı büyük bir evi tekke halinde kullandı. Şapka kanunu sebebiyle kasket giydiği için "kasketli şeyh" diye anılan İsmail Hakkı Efendi'nin Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Dîvân'ı*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân ve Gülistân'ı*, Niyâzî-i Mısırî'nin *Divan'ı* gibi eserleri okuyup okuttuğu, özellikle Mısırî'nin *Divan'ına* çok değer verdiği belirtilmektedir. Ayrıca Sivas Ulucamii'nin tamiri, Sofu Yûsuf, Serçeli, Dikimevi camilerinin inşası, çeşitli köprü, sebil ve çeşmelerin inşası, Sivas İmam-Hatip Okulu'nun yapımı ve onarımı gibi hayır hizmetlerine öncülük etti. 2 Ağustos 1969 tarihinde vefat etti; cenaze namazı Sivas Paşa Camii'nde kılındıktan sonra ulucami hazîresine defnedildi.

İsmail Hakkı
Toprak

İsmail Hakkı Toprak'ın Sivas Ulucamii hazîresindeki mezarı

Tarikat silsilesi Mustafa Takî Sivâsî, Mustafa Hâkî Tokadî vasıtasıyla Nakşibendî-Hâlidîyye'nin kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Bazı eserlerde Farsça ve Türkçe olarak kaydedilen manzum silsilenâmede kendisinden önce Hacı Ahmed Niksârî'nin adı yer almaktadır. Ancak Ahmed Niksârî, İsmail Hakkı'nın şeyhi değildir; Mustafa Hâkî Tokadî'nin de şeyhi olan Mustafa Çorûmî'nin halifelerindendir. Ahmed Niksârî'nin kendisinden sonra yerine halife bırakmadığı ve müridlerinin eğitimini İsmail Hakkı'ya havale ettiği belirtilmektedir.

İsmail Hakkı Efendi'nin kaleme aldığı tek eser olan *Yâre Yâdigâr* isimli mevlid, şeyhi Mustafa Takî'nin *Târîh-i Nûr-i Muhammedî* adlı eserinin nazma çekilmiş biçimi olup 175 beyittir. Eserde ayrıca "Muhammed" redifli sekiz beyitlik Türkçe bir kaside ve sekiz beyitlik Arapça na't bulunmaktadır. *Yâre Yâdigâr*, İsmail Hakkı Efendi ile ilgili hazırlanan bazı çalışmaların içinde aslı ve Latin harflerine çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (Lütfi Alıcı, *İhracızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi [K.S.] Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri*, Ankara 2001, s. 26-40, 171-219; Mehmet Kâzım Toprak, *Kitâb-ı Gül İhracızâde İsmail Hakkı Toprak*, Sivas 2008, s. 129-154). İsmail Hakkı Efendi'nin on üç kıtalık "Katre İlahisi" adlı manzumesi İsmail Hakkı Altuntaş tarafından geniş bir açıklamayla birlikte neşredilmiştir (*Gavsü'l-âzam*, s. 153-238). Diğer bazı şiirleri ve mektupları Lütfi Alıcı ve Mehmet Kâzım Toprak'ın yaptığı çalışmalarda yer almaktadır. 4 Ekim 2009'da Sivas Belediyesi tarafından İsmail Hakkı Efendi ile ilgili bir sempozyum düzenlenmiş, burada sunulan tebliğler yayımlanmıştır (*Bir Gönül Eri İhracızâde İsmail Hakkı*, Sivas 2010).

TORNBERG, Carl Johan

kalan para ile devam ettirdi. 1847'de üniversitelerden sorumlu İsveç veliahdı Karl'ın (daha sonra İsveç Kralı XV. Karl) aracılığıyla Lund Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörlüğüne tayin edildi; 1850 yılında ordinaryüslüğe yükseldi. 1858-1859 ve 1861-1862 yıllarında rektörlük görevini yürüttü. Ölümüne kadar üniversitede Arapça, Farsça ve İbrânice dersleri verdi. 6 Eylül 1877 tarihinde Lund'da öldü. İsveç'in Doğu dilleri alanında yetiştirdiği çok yönlü, önemli bilim adamlarından olan Tornberg Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince, Arapça, Farsça, İbrânice ve Türkçe'ye vâkıftı.

Eserleri. 1. *Fragmenta quædam libri Husn al-muḥādharā fi akhbār Mişr wa-al-Qāhira* (I-IV, Uppsala 1834-1835). Sü-yûti'ye ait eserin ilk dört bölümünün neşri ve Latince çevirisidir. 2. *Fragmentum libri Margarita mirabilium, auctore Ibn el-Vardî* (I-II, Uppsala 1835-1839). Sirâceddin İbnü'l-Verdî'nin *Ḥarîdetü'l-'acâ'ib ve ferîdetü'l-ğarâ'ib* adlı eserinin ilk beş bölümünün neşri ve Latince tercümesidir. 3. *Ibn Khaldunî Narratio de expediti-onibus Francorum in terras islamismo subjectas* (Uppsala 1840). İbn Haldûn'un eserlerinde yer alan, Haçlılar'ın İslâm ülkelerindeki savaşlarıyla ilgili bilgilere dair bölümlerin neşrini ve Latince çevirisini içermektedir. 4. *Mirkhonds berâttelse am Askaniernas konungätt i Persien* (Lund 1863). Mîrhând'ın *Ravzatü's-şafâ* adlı Farsça eserinin Partlar'la (Eşkâniyân) ilgili bölümünün neşri ve İsveççe tercümesidir. 5. *Primordia dominationis murabitorum e libro arabico vulgo Kartās inscripto, auctore Abū-L-Hhassano ibn Abî Zerrâ* (Uppsala 1839). İbn Ebû Zer'in *el-Enî-sü'l-muḥrib* adlı eserinin Murâbitlar'ın ortaya çıkışıyla ilgili bölümünün neşridir. 6. *Annales regum Mauritanie, a condito Idrisidarum imperio ad annum fugæ 726* (I-II, Uppsala 1843-1846). İbn Ebû Zer'in aynı eserinin ilk iki cildinin neşri ve Latince çevirisidir. 7. *el-Kâmil fi't-târîḫ* (I-XII, Leiden 1851-1871). Tornberg'in hayatının eseri diye nitelendirilebilecek olan bu çalışma İbnü'l-Esîr'in umumi tarihinin Berlin, British Museum, Paris ve Uppsala nüshalarına dayanan neşri olup Tornberg'in adını bilim dünyasında ölümsüzleştirmiştir. Tornberg eserle ilgili iki ciltlik bir indeks yayımlamış (Leiden 1874-1876), ayrıca *el-Kâmil'de İspanya'nın fethine dair kısımları neşrederek İsveççe'ye tercüme etmiştir* (1865). 8. Kur'an-ı Kerim'in İsveççe'ye tercümesi (Lund 1874). 9. *Codices Arabici, persici et turcici bibliothecæ regie*

universitatis Upsaliensis (Uppsala 1849). Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Arapça, Farsça ve Türkçe 512 yazmanın Latince tanıtımını içermektedir. 10. *Codices orientales bibliothecæ regie universitatis Lundensis* (Lundae 1850). Lund Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcut elli İslâmî yazmanın tanıtımıdır. 11. *Codices orientales bibliothecæ regie universitatis Lundensis, Supplementa* (Lund 1853). Önceki çalışmanın zeyli niteliğinde olan bu katalogta yirmi İslâmî yazma tanıtılmıştır.

Tornberg, İslâm nümismatiğine büyük ilgi duymuş ve İsveç'te bulunan II-V. (VIII-XI.) yüzyıllara ait İslâmî sikkeler üzerine önemli iki çalışma yapmıştır: *Symbolæ ad rem numariam Muhammedanorum* (I-IV, Uppsala 1846-1862), *Numi cufici Regii numophylacii Holmiensis* (Uppsala 1848). Tornberg'in diğer çalışmaları arasında, Ârâmî lehçeleriyle ilgili olarak Peter David Malmquist ve Peter Reinhold Bergman ile birlikte hazırladığı *De linguae aramææ dialectis* (Uppsala 1842), Sür-yânî ve Arap lehçelerine dair *Nya eröf-ringar pa sprakforsknings omrade* (Fray 1842), teolojiyle ilgili *De principiis scripturæ sacrae interpretandæ, ad placita reformatorem revocatis* (Uppsala 1845), İsveççe kaleme aldığı *Arabernas lâroaustalter under medeltiden* (Ortaçağ'da Arap medreseleri) (Lund 1858), *Sur l'étude des langues orientales dans les universités* (1863) ve J. J. Berggren tarafından hazırlanan *Guide français-arabe vulgaire*'in yayımı (Uppsala 1844) zikredilebilir. Tornberg 1850-1856 yılları arasında Mîrhând'ın *Ravzatü's-şafâ* adlı Farsça umumi tarihini yayıma hazırlamışsa da yaklaşık 3700 sayfa tutan bu çalışma neşredilmemiştir (Moberg, II [1907-1908], s. 114-115).

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, "J. Tornberg", *L'orient, l'Algérie et les colonies françaises et étrangères, supplément*, Paris 1867, II/3, s. 47-48; a.m.f., *Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XVIIIe siècle*, Paris 1868, I, 162-168; J. Mohl, *Vingt-sept ans d'histoire des études orientales*, Paris 1879-80, I, 52-53, 127-128, 211, 343, 484; II, 91, 94, 733; *Svenskt Biografiskt Handlexikon* (ed. H. Hofberg v.dğr.), Stockholm 1906, II, 628; L. A. Mayer, *Bibliography of Muslim Numismatics*, London 1954, s. 234-235; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 199; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 65; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḫün*, Kahire 1980, III, 25-26; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşriḫin*, Beyrut 1984, s. 98-100; Abdülhamîd Sâih Hamdân, *Ṭabakâtü'l-müsteşriḫin*, Kahire, ts. (Mek-tebetü Medbûlî), s. 38-39; W. H. Behn, *Index Isla-*

micus 1665-1905, Millersville 1989, s. 865; a.m.f., *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's, Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century*, Leiden-Boston 2004, III, 525; Yah-yâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'i'l-müsteşriḫin*, Beyrut 1425/2004, s. 233-234; A. Moberg, "Zum hundertjähri-gen Geburtstag C. J. Tornbergs", *MO*, II (1907-1908), s. 109-121; S. Kahle, "Les études arabes en Suède", *JTS*, XVIII (1994), s. 121-136; *Nordisk Familjebok*, Stockholm 1919, XXIX, 404-406; Tehmûrs Sâcidî, "Tornberg", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1383/2004, VIII, 471-473; Mecdüddin Keyvânî, "Tornbirg", *DMBİ*, XVI, 354-355.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

TORTOSA

(bk. TURTÜŞE).

TORUMTAY CAMİİ ve TÜRBESİ

(bk. GÖKMEDRESE CAMİİ).

TORUN

Torun kelimesinin Arapça'da en bilinen karşılığı sözlükte "hizmet ve yardım etmek, hızlı davranmak" anlamındaki "ḥfd" kökünden türeyen hafîd olup torunun cinsiyeti belirtilmek istendiğinde hafîd / hafîde ayırımı yapılır. Kelime Kur'an-ı Kerim'de bir yerde çoğul şekliyle (hafede) geçmekte, insanın evlât ve torun sahibi olmasının Allah'ın nimetlerinden olduğu bildirilmektedir (en-Nahl 16/72). "Soy, kabile" mânasındaki sibt kelimesi kız-erkek ayırımı yapılmadan torunu karşılamakla birlikte bazan hafîdin erkek çocuktan torunları, sibtin kız çocuktan torunları ifade ettiği görülür. Bu anlamda Hz. Hasan ve Hüseyin için Peygamber'in sibtleri denilmiştir. Kur'an'da sibt kelimesinin çoğulu "esbât" Hz. Ya-küb'un çocukları ve onların neslinden gelen on iki yahudi kabilesi anlamında geçmektedir (bk. ESBÂT). Hadislerde de sibt ve esbât genelde bu mânada kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sbt" md.). "Nâfile" kelimesi diğer birçok anlamının yanı sıra torun anlamına da gelir; Kur'an-ı Kerim'de bir yerde buna işaret vardır (el-Enbiyâ 21/72). Geniş anlamıyla "veled" kelimesi çocuk ve torunları, "ibn" ve "bint" oğul ve kızları ve onların çocuklarını ifade eder. Ayrıca "fer" (çoğulu fûrû) kelimesi çocuk ve torunları kapsar. Âyet ve hadislerde, fıkıh literatüründe özellikle miras, mahremiyet ve aile hukuku gibi ahvâl-i şahsiyye alanında torunlarla ilgili hüküm-